

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, VELJAČA 1958. GODIŠTE VI.

O NORMIRANJU KNJIŽEVNIH NAGLASAKA

Dalibor Brozović

Naši su akcenatski standardi jedno od najbolnijih pitanja za normiranje suvremenog književnog jezika. Može se slobodno reći, da se o tome mišljenja razlikuju kao ni o čemu drugome. I nema sumnje, da je to pitanje veoma važno i za školu i za ustanove kao i za kazalište i radio, ali to nije samo pedagoški i praktično-ortoepijski problem, nego i neophodan uvjet za cjelinu jezičnih standarda na hrvatskosrpskom jezičnom području. Radi se dakle o ozbiljnom općekulturnom, javnom problemu, koji se apsolutno mora riješiti. Ako je jezični standard uvjet za modernu duhovnu civilizaciju i ako je ortoepija njegov nedjeljiv dio, onda za to više ne mogu biti zainteresirani samo stručnjaci, iako su samo oni pozvani da problem riješe.

Neslaganja su očita već u samim najosnovnijim točkama: da li normu odabrati filološkom metodom kvantitativnog odabiranja po rječnicima i djelima klasika (Vuk, Daničić, Maretić) po poznatoj shemi *pravilo — izuzetak*, ili pak istražiti na štokavskom terenu sve izoglose i uzeti za najbolje ono, što je najčešće, bez obzira, da li će ukupan zbroj moći da se ponaša kao organski sustav, ili konačno odrediti normom ono, što se razvilo u govoru obrazovanih slojeva po najvećim urbanističkim središtima, a nastalo je na podlozi pisanog i školskog jezika. Mislim, da su ovo tri osnovna mišljenja u svom čistom obliku. Izostavio sam, naravno, pristaše pune anarhije u akcenatskoj ortoepiji (ukoliko se tu onda uopće i dade govoriti o »ortoepiji«).

Sva su tri puta puna teškoća. Klasični je sustav jedna cjelina, doduše više umjetna, nego što se na prvi pogled čini — to će potvrditi svaki štokavski dijalektolog — ali Vukova ju je gigantska ličnost uspjela oblikovati

kao cjelovit organizam, sposoban da funkcionira. No ta cjelina nažalost odrazuje ipak jedno doba, koje je prošlo; iako se jezik od Vuka do danas razvijao više u pojedinostima, dakle *neravnomjerno*, kako bi se to reklo u suvremenom žargonu, ipak se ne može nijekati i stanovit prilično znatan razvitak u *širokoj fronti*, da upotrebim još jednu novinarsku figuru. To znači, da onda, ako ostajemo nepomirljivo na ukupnosti Vuk-Maretićeva standarda, treba ili da se odreknemo jezičnog izraza za pojave suvremenog života, ili da sve, što se naknadno razvilo, potpuno uklopimo u taj standard, mehanički, dosljedno *per analogiam*, da ništa ne bude narušeno. Prvo naravno ne možemo, drugo je izvanredno teško. Naši su se leksikografi držali i dosad više ili manje strogo Vuk-Daničić-Maretićeve akcentuacije, pa ipak ni uz najbolju volju nisu došli do istih rezultata, niti kad su uglavnom samo uklapali novi leksik u već postojeće okvire. Iz toga jasno proizlazi, da se filološkom obradbom novih rječnika (Ristić-Kangrga, Benešić, Barić, Jurančić, Belićev Pravopis, Deanovićeve rječnici) ne može dobiti kakav upotrebljiv sustav akcenatskih norma. Individualni rad u tome pravcu donijet će dakle u najboljem slučaju samo još jedan novi akcentuirani rječnik, što može biti i korak naprijed, ali još uvijek ne i rješenje.

Drugi je put pun težih prepreka. Pitanje je, kolika bi i koja bila teritorijalna baza za anketu. Gledajući usko iz Zagreba i Beograda dobili bismo dva kruga, koji bi se doduše velikom plahom sjekli, ali bi ipak ostale zapadna i istočna periferija dviju kružnica. Ako bismo pak uzeli samo onu ploču, koju obje kružnice pokrivaju, dobili bismo uglavnom samo krajeve s nižom civilizacijskom razinom, pa bi rezultat mogao biti samo jedna nova rustikalna varijanta (tek bez plemenite Vukove stilizacije), a to je baš ono, što nam najmanje treba i čega se najviše boje oni, što najnestrpljivije zahtijevaju reforme. Osim ovoga nameće se još niz drugih protuslovlja. Što veća bude baza, to će rezultat biti nehomogeniji zbog strašne izlomljenosti štokavskih izoglosa; nehomogenost je ujedno nefunkcionalnost, a nama treba *mehanizam*, koji bi što bolje funkcionirao, što elastičniji, izražajniji i precizniji. I opet — što manja bude baza, to će biti veći raskorak između propisane norme i onoga, »kako govori većina«. A baš je taj raskorak glavni argument u zahtjevima za reformu, iako je taj raskorak možda manji, nego što se misli u našim velikim centrima — radi se samo o tom, kako »većinu« shvaćamo i u teritorijalnom i u socijalnom smislu. Konačno, pri jednom ovakvom istraživanju valjalo bi često izravnjavati različite razvojne stupnjeve (t. j. bunār pribrajati uz bunār u opoziciji prema bunār, i sl.), što bi sve povećavalo značajke umjetnog djela za rezultat ankete i njezine obradbe.

Treći put zadobiva sve više pristaša, iako je najapstraktniji i najteže izvodljiv. Iako u govoru obrazovanih stanovnika velikih gradova ima nekih zajedničkih crta i tendencija (težnja k eliminiranju neakcentuiranih dužina,

k ublaživanju intonacionih opreka, k analoškom uopćavanju u fleksiji, a osobito su česti prijelazi iz rjeđih tipova u one s više riječi), ipak je govor svakog takvog središta kompromis između jedne blijeđe, školske, neizravno, t. j. preko papira naučene Vukove štokavštine s jedne i lokalnog govora neobrazovanih slojeva s druge strane. Drugim riječima zajedničke su samo neke tendencije, ali realizacije su različite. Zato se naš intelektualac kao malo koji u Evropi odmah odaje, čim otvori usta — svatko mu smjesta može reći, gdje je odrastao. Kada dakle nema jedinstvenog govora obrazovanih, može samo jedan od tih govora biti ozakonjen. Ali onda će *norma* dobiti *provincijske* oznake, što je samo po sebi besmisao. Onda će razlike među centrima biti veće nego ikada, jer jedino, što ih povezuje (izuzmu li se prilično neodređene i apstraktne zajedničke tendencije), jest i opet prvobitni klasični standard, od kojega svi ti govori u krajnjoj liniji i potječu, premda i neizravno, neakustičkim putem. Na ovom putu prijete i neke ozbiljne opasnosti. Kako bi praktički za izbor došli u obzir samo Beograd i Zagreb (Sarajevo ima manji prestiž i u njemu su »urbanističke« tendencije najmanje izražene), ovakav ili onakav izbor imao bi nužno negativne emocionalne posljedice, kako bi se god obrazlagao. Osim toga jednoj bi strani nametnuo velik napor, a drugoj nikakav, što konačno ne bi bilo ni pametno ni pravedno, — jedino bi srednje rješeno zahtijevalo i od Beograda i od Zagreba podjednake napore i sva je mudrost naći takvo rješenje, samo što se ono, vidimo, ne može naći na ovoj »urbanističkoj« liniji. I na koncu izborom jednog centra dodali bismo već postojećim razlikama nove — akcenatske. Jer dok su sada još uvijek norme kako tako centralnog tipa, nijanse između pojedinih centara imaju čisto teritorijalan i nikako ne nacionalan karakter. Ali kad bi se govor jednog nacionalnog centra proglasio normom, to bi samo po sebi izazvalo reakciju, i drugi centar, napuštajući i on dosadašnje centralne norme, ne bi preuzeo sustav prvoga (izuzev administrativnog i školskog djelokruga), nego bi sam po sebi počeo konsolidirati vlastito stanje kao standard kulturne javnosti. U samom bi se dakle tom centru razvila nova opreka između službenih i javnih norma, a opreka tih dviju norma dobila bi na terenu nacionalni karakter. Činjenica jest, da kod nas ima leksičkih dubleta, koje danas imaju uglavnom karakter *hrvatski : srpski* (vlak-voz, kazalište-pozorište, poduzeće-preduzeće, opći-opšti i sl. — dakle sve nadgradnja), iako se radi o lingvistički istom jeziku. Ali nema ni jedne *kvalitativne strukturalne* razlike (možda koja sitna kvantitativna u učestalosti upotrebe ovog ili onog zajedničkog sredstva, dakle u stilističkom području), i normalno je, da je nema baš zato, što se radi o jednom jeziku. A dvojak akcenatski standard (makar jedan od njih i ne bio službeno ozakonjen) stvorio bi prvu strukturalnu razliku, umjetno je stvorio, i ne znam, kako bih dovoljno ozbiljno upozorio na takvu opasnost, koja je sasvim realna, ako se ovaj problem ne bude rješavao maksimalno pažljivo,

stručno, trijezno, savjesno i promišljeno. Zaista bi bila besmislica izazvati umjetno razlike, gdje ih nema i gdje im nema mjesta; da je točno, kako sadašnje dublete nemaju nacionalni karakter, lako je dokazati: svatko se na pr. može uvjeriti analizom ritma kod srpskih pjesnika iz zapadnih strana, da njihov stih ima akcent *zà mene* isto kao kod hrvatskih pjesnika s istoga područja, a ne *za mène*. Pa zar bi sad tko htio da ovu dubletu kanonizira kao novu srpsko-hrvatsku razliku? Drugim riječima, ni treći put ne vodi nikamo, ili bar ne onamo, kamo bismo htjeli dospjeti.

Teže je odgovoriti, što da se onda radi, kad ova tri puta ne vode k rješenju. Ali već nam vrijedi znati, i što *nije* dobro. A onda, zar je baš neizbježno, da se odjednom nađe i propiše definitivno rješenje, kao da između sadašnje anarhije i jednog budućeg savršenog sustava akcenatskih norma nema nikakva prijelaza? Uloga jezičnih stručnjaka u jednom civiliziranom društvu ograničena je i nije baš sasvim naredbodavna. Neka se i kod nas vrše prirodni procesi; ako smo već zaostali u stvaranju standardnog jezika, onda spoznajmo bar zakonitosti razvitka, pa će već sama ta spoznaja ubrzati kretanje. To je danas aksiom svakog društvenog napretka.

Normalan put k jezičnom standardu odvija se svagdje na isti način: početna se nesigurnost i neujednačenost postepeno uklanja prirodnim odabiranjem i stilizacijom prema glavnome centru, onda dolazi kodifikacija gotova standarda i nakon toga imamo običnu evoluciju. Mislim, da kod nas još nema uvjeta za konačnu kodifikaciju akcenatskog ortoepskog standarda, ali proces odabiranja ipak je već daleko uznapredovao. Iz toga proizlazi, da možemo izraditi akcentološki rječnik i udžbenik, u kojima već smijemo reći, što ne valja, a ipak da nam ostane dosta dubleta, za koje još ne možemo sa sigurnosti tvrditi, u kojem će se obliku učvrstiti i hoće li se možda čak i izdiferencirati na ovaj ili onaj način (semantički, stilistički, morfo-sintaktički). To bi onda zaista odgovaralo današnjem našem stanju. Takva bi dva djela ispunila praznine, koje današnji čovjek čisto leksički osjeća u djelu Vuka, Daničića i Maretića, odrazila bi objektivni razvitak akcenatskog sustava kao cjeline u posljednjih pedeset ili sto godina. omogućila nam da sagledamo kompletnu sliku situacije, da uočimo tendencije. da spoznamo zadatke i odredimo, kako da ih postepeno i prirodno izvršimo: takva bi dva djela dala okvir, koji bi omogućio suvišna lutanja. dala bi svim zainteresiranim u ruke nešto, od čega se može poći — uvjeren sam, da se škola, radio, kazalište, kulturna publika i svi drugi ne bi toliko opirali naporima akcentologâ, kada bi imali pouzdana vrela, otkuda da nauče tu tajnu znanost, tu magiju. Jer ljudi i prečesto umjesto *ne mogu* vele *neću*.

Drugim riječima, želio bih upozoriti na izvrsno načelo iz *Uvodne riječi* u prvom godištu našeg časopisa¹, na t. zv. *princip elastične stabilnosti*, jedini princip, koji istodobno i osigurava napredak i štiti kulturu.

¹ Nepotpisano, ali bit će od prof. Jonkea. (Urednik može samo potvrditi ovo piščevo nagadanje. *Bilj. ur.*)

Očekujemo uskoro dva djela, od kojih će u mnogome ovisiti naša buduća akcenatska ortoepija — pravopisni rječnik i rječnik dviju Matica (no šteta je, što Klaićev *uvod u akcentologiju s akcentološkim rječnikom* već godine čeka nakladnika, a svojim bi registratorskim i sistematizatorskim značajem mogao pružiti odličan materijal za svaki daljnji rad). Velika je dakle odgovornost Pravopisne komisije u ovome poslu. Svatko će pozdraviti zaključke o akcentu² iznesene u članku prof. Jonkea u prvom ovogodišnjem broju. Moramo se nadati, da će Pravopisna komisija i provesti te zaključke dosljedno i potpuno. Ne će to biti laka zadaća, i svakome je dužnost pomoći, koliko može i umije, da komisija sretno dovrši svoj posao.

Akcenatska se problematika može sva svesti na ove četiri grupe:

1. **T e m e l j n a n a č e l a** novoštokavskog četveroakcenatskog sustava, na pr. čuvanje nenaglašenih dužina, ili već ozloglašena alternativa kompozitor: kompozitor, o kojoj se pisalo i u našem časopisu.³ Iako ova pitanja i zanimaju neupućenu javnost, Pravopisna je komisija sasvim ispravno postupila, kad ih uopće nije ni stavila u sumnju.

2. **K a t e g o r i j s k e d u b l e t e**, koje dijele i štokavski dijalekt i područje književnog hrvatskosrpskog jezika na dva više manje podjednaka dijela — istočni i zapadni. Tu mislim na dublete *měne, zà njega, čitāmo, žělīmo, izvūci, òplesti* (zapad) prema *měne, za njèga, čitāmo, želīmo, izvūci, oplēsti* (istok). Čini mi se, da ni tu baš nema kakva velikog problema. Može se samo dvoje učiniti — ili ostaviti kao u klasičnom jeziku samo drugu skupinu, ili ozakoniti obje. Pravopisna je komisija i opet ispravno postupila i priznala ove dublete, koje su već stvarnost i u životu i u pjesništvu. U spomenutom se članku prof. Jonkea ne kaže doduše ništa o prezentima kao *čitāmo, želīmo*, ali nema sumnje, da je i tu dopuštena dvostrukost, to više što je već provedena i u gramatikama (v. dalje). Ove dublete imaju prilično strukturalno značenje, a neobično su korisne u poetici⁴ i s vremenom bi mogle i donekle izgubiti svoje današnje teritorijalno obilježje. Moram uostalom opet napomenuti, da ova »istočno-zapadna« opozicija ni u kojem slučaju nije ujedno i srpsko-hrvatska — ona je samo teritorijalna i na istom se terenu govore isti akcenti bez obzira, tko ih govori. Mogu čak navesti i izuzetan primjer centralne i sjeveroistočne Bosne, gdje Muslimani i Hrvati obično govore reflekse *-mǝ, -tǝ*, a Srbi imaju zapadni akcent!

3. **M o r f o l o š k e a l t e r n a c i j e n a g l a s a k a** u lokativu i vokativu jednine, genitivu i trojnom obliku množine, alternacije u *a*-deklinaciji, u drugom i trećem licu aorista i sl. Ova je točka već mnogo zanimljivija i problem je teži. Pravopisna se komisija i ovdje odlučila za dvostru-

² Provesti osnovna načela novoštokavske akcentuacije, odobriti neke već široko rasprostranjene novotvorine i priznati neke dvostrukosti.

³ G. III., str. 51. i 118.

⁴ O ovoj koristi od akcenatskih dubleta vidi lijep članak B. Klaića u 1. ovogodišnjem broju »Jezika«.

kosti⁵, ali to nije tako jednostavno kao gore. Da se zadržimo na nesretnom lokativu⁶. Ne bih ništa mogao dodati poznatim argumentima, da je potrebno uz klasičan akcent dopustiti i analoški, ali kako provesti taj zaključak? To se u neku ruku čak i u nauci i dosad provodilo, na pr. u riječima kao *kāmēn* ili *kōrāk* imamo već u Daničića kolebanja u jednim primjerima i izbor jedne ili druge mogućnosti u drugima, a tako je onda trojako rješavanje provedeno od prvih rječnika sve do gramatike Brabec-Hraste-Živković (II. izd.), gdje je na pr. *grēbenu* prema Daničićevu *grebenu*, a *čokòtu* prema Daničićevu *čòkotu!* Nema dviju gramatika niti dvaju rječnika, gdje bi bila identična rješenja, svaki pisac sam odlučuje, kad će staviti dubletu, a kada izabrati ovaj ili onaj oblik. Rekao bih, da to nema pravoga smisla, da bi najbolje bilo ozakoniti dublete za cijele kategorije. Jer u pitanju i jesu kategorije i u cijeloj ovoj trećoj točki (drukčije doduše nego pod 2.), kategorije, u kojima je klasični akcent nastao u *cjelini* zakonskim putem i u *cjelini* se polako zamjenjuje analoškom novotvorinom (iako zakonit akcent bar u nekim riječima govore još milijuni štokavaca, što će potvrditi svaki terenski dijalektolog). Tko će znati sve komponente, što se mogu pojaviti — normalno je na pr. da u »živoj« imenici *vitěz* lokativ bude *ò vitězu*, ali imamo i selo *Uitěz* kraj Travnika i tamo svatko kaže u *Uitězu*. Zato će zaista biti najbolje, da se dvostrukost provede dosljedno i potpuno, pa neka se oblici slobodno natječu, a mi postepeno samo usmjerujemo zakoniti naglasak prema izričajima priložkog karaktera, vezanim sintagmama i stalnim frazama, rezervirajmo ga i za pjesničke, glumačke i prevodilačke ritmičke i stilističke potrebe, a analoški akcent puštajmo polako slobodno u kontinuirani nevezan govor, ali ne istjerujemo klasičnog akcenta ni otale. Tako će biti, mislim, i prirodno i razumno.

Samo, ovime se ne iscrpljuju sporna pitanja iz morfološko-akcenatskih alternacija. Uzet ću opet za primjer spomenutu gramatiku, kojom se uostalom svi služimo. U njoj se, da ne idemo dalje, uopće ne spominje akcenatska promjena u gen. pl. nekih tipova m. roda — *trebalo bi na pr. da govorimo »kúpi mi kěštēnā!«*, a ja takvo što s kraja na kraj Bosne i Hercegovine nikad nisam čuo. Ne spominju se ni neke promjene u trojnom pluralnom padežu, tako ih već Daničić bilježi. Mislim, da se ne može ići dole, da stotinama tisuća (ili milijunima), što govore Daničićevo pravilno i zakonito klasično *golubòvima* ili *sinòvima*, i ne spomenemo, da je još uvijek pravilan i njihov akcent. Toliko zaslužuju.

Spomenuo bih za diskusiju još jednu sličnu kategoriju, ovaj put glagolsku, u kojoj se ne radi o akcentu, nego o nenaglašenoj dužini na posljednjem slogu u 2. i 3. l. sg. aorista kod glagola, što mjenjaju akcent. Mislim,

⁵ V. spomenuti članak prof. Jonkea u I. ovogodišnjem broju »Jezika«.

⁶ O tome se u stručnoj literaturi često pisalo. O ritmičkom i stilskom aspektu vidi članak u opasci 4. i moj polemički napis u časopisu »Republika«, br. 4., 1956.

da bi tu valjalo također dopustiti dubletu (s dužinom i bez nje). Kad je Stojićević izostavio dužinu, Rešetar mu je to oštro zamjerio⁷. Takve dužine u Bosni uglavnom nisam čuo, a i u istočnoj Bosni samo izuzetno. Stojićević naravno nije imao prava da je jednostavno izostavi, ali mislim, da i tu imamo situaciju, koja je zrela za dubletiranje. Predložio bih također, isto tako za diskusiju, da se i u prezentu glagola *htjeti* i *moći* ozakoni fakultativnost dužine (naravno, izuzev 3. l. pl.); koliko znam, *mōžēš* i *hōcēs* ne čuje se gotovo nigdje, makar svi ostali prezenti imali dužinu (*mōžēš* sam gdje-kada slušao od Slavonaca).

4. Akcenatske tipske varijacije leksičkog karaktera. O ovim se problemima najmanje govori, svima su na pameti u prvom redu pitanja iz prvih triju točaka. A najteži su baš ovi problemi, tu je i najveća raznolikost na terenu, tu su izoglose najviše izukrštane i najmanje se poklapaju jedna s drugom, najmanje ima reda i sustava. Kako se radi o pojedinostima i ne o kategorijama, koje se lakše usijecaju u svijest, ovi problemi ne budu toliko oči (upravo: uši), i tu je zato najčešća ona za našu akcenatsku ortoepiju fatalna rečenica »tako *svi* govore« (čitaj: tako *ja* govorim). Radi se o tome, hoćemo li govoriti čovjeka ili čovjēka, dōček ili dōček, zāključak ili zāključak, kākavac ili kākavac, rādovi ili rādovi, knjižēvnōst ili knjižēvnōst, glāgol ili glāgol, i sl., da ostanemo kod imenica. Nisu dakle u pitanju tipovi, njihove akcenatske osobine i alternacije, nego njihov sadržaj, t. j. koje riječi u koji tip ulaze, odnosno (dubletno), u koji tip mogu ući.

Ovaj će posao zadati najviše glavobolje obrađivačima pravopisnog rječnika i rječnika dviju Matica. Kako bismo i ovdje proveli *princip elastične stabilnosti* (a i kontinuitet, *conditio sine qua non* kulture), bit će potrebno zadovoljiti dva osnovna metoda zahtjeva: dovoljno jedinstvena radna koncepcija, kako ne bismo dobili neskladan, neorganski rezultat, svojom heterogenošću i razrožnošću nesposoban za život i funkcioniranje; i dovoljno kolektivnosti u radu, da ta jedinstvena koncepcija ne dobije bilo kakve lične ili lokalne značajke, da se sve suprotne sile u rezultanti automatski ponište, da se osigura maksimalna kritičnost (više očiju...).

Kako su podmukle opasnosti u ovome poslu, vidjeli smo i na stranica našeg časopisa. Učenjak Belićeva formata učinio je neke ozbiljne propuste u svome *Pravopisu*, kako je to pokazao B. Klaić⁸, a poslije je i sam taj Belićev kritičar, iako naš vodeći ortoepski akcentolog, malo nedosljedno i neorganski akcentuirao Deanovićeve rječnike⁹. Zato mislim, da danas nijedan čovjek, ma tko bio svojim darom i znanstvenom spremom, ne bi mogao sam izvršiti zadatak, što stoji pred našom akcentologijom — našavši se pred

⁷ JF VI, 249/50.

⁸ V. »Jezik«, I, 5 i II, 1.

⁹ V. »Jezik«, V, 4.

stotinu tisuća riječi, s bezbroj mogućih oblika, u kojima se pojavljuju, svatko će nužno, gubeći se od rješenja do rješenja, prije ili poslije konačno zalutati u šumi pojedinačnih kompromisa, osobnih shvaćanja i navika, tradicionalizama i revolucionarnih zahvata.

Takva je dakle odgovornost pala i na Pravopisnu komisiju i na stručnu i uopće kulturnu javnost, koja je pozvana na diskusiju. A problem je hitan — svake godine odlaze novi učitelji i novi nastavnici na svoj odgovorni posao — i ne znaju, što početi s akcentima. Najveći ih dio jednostavno preskače akcenatske partije, već počeše izlaziti i čitanke, gdje je označeno samo mjesto akcenta, ne i njegova kvantiteta i kvaliteta. A svako godišće učiteljâ i nastavnika znači mnogo naraštaja, kojima će oni predavati. Spomenuo bih i naše gramatike. Školska gramatika Brabec-Hraste-Živković dala je u drugom izdanju ipak dosta mjesta akcentu, ali još ne možemo biti potpuno zadovoljni. Rekao bih, da je akcent u konjugaciji obrađen dobro,¹⁰ ali u deklinaciji se ne bismo mogli sa svime složiti. S jedne strane imamo nemotiviranu konzervativnost, kad se na str. 90. tvrdi, da nije pravilno prêd mene, zâ tebe, izâ sebe,¹¹ a s druge strane tvrdi (str. 50.), da se na pr. riječi dôček, dôkaz, pôgrêb, pôhod, pômor, pônos, pôvod, prôlaz, prôlom govore pretežno s uzlaznim akcentom, što jednostavno nije točno, — centralni ih štokavski masiv govori samo sa sporim, a to je ujedno i klasičan akcent (Daničić nema ovih riječi, ali koje ima — dôček, pômor, pôrod, — imaju spori). Kakav je sad odnos između (za zapad) arhaizma mène i revolucionarne inovacije dôček (koja može biti tek dubleta u zagradi)? Isto tako nema mjesta, da se u Daničićevu tipu vrâg: vrâga: vrâgovi imenice kao brâk ili râd i tridesetak drugih prebacuju u podtip vâl: vâla: vâlovi (t. j. pl. brâkovi, râdovi i sl.), kad to ne odgovara ni klasičnom jeziku ni zapadnom području, kojemu je knjiga namijenjena. Mislim, da bi samo neke od tih tridesetak riječi mogle tek dubletno ići u podtip vâlovi (a i ta imenica da ima dubletu vâlovi). Čini mi se također, da nije dobro, ako imenica râd ima na str. 47. pl. râdovi, a na str. 41. pl. râdovi, to može samo zbunjivati učenike; nije bilo sretno niti stvarati samo zbog jata poseban podtip jednosložnih imenica (str. 47. i 48.) pa onda imenice kao brîjest, brijesta izdvojiti iz tipa dvôr, dvôra i staviti u tip dâr, dâra zbog imenica kao bîjes, bijesa. I školske gramatike čekaju dakle, da Pravopisna komisija kaže svoju riječ.

¹⁰ Možda ne odgovara sasvim današnjim potrebama, ali obrađen je skladno i oprezno polazeći od točne postavke, da je bolje i zadržati duže vrijeme klasični akcent nego se zaletjeti. A tamo, gdje se pošlo naprijed, pošlo se realno i harmonično, novo organski izlazi iz staroga. Imamq na pr. novi akcent u prezentu (želimo, držimo, vjenčamo i sl.), što odgovara zapadnoj praksi i literaturi, ali je u zagradama rezerviran klasični akcent (želimo i sl.) za posebne svrhe (klasični tekstovi, ritmičke potrebe, kontinuitet) i za poznavanje stanja na istoku.

¹¹ Na zapadu ovim oblicima valja konačno dati prednost. To su S. Ivšić i M. Kravar već i učinili u knjizi »Srpsko-hrvatski jezik. Izgovor i intonacija sa recitacijama na pločama.« Zagreb, 1955., str. 57.—60.

NAZIVI ZA RODBINU I SVOJTU U BOSNI I HERCEGOVINI

Alija Nametak

Kao što je već naglašavano i prije, u prijevodima sa stranih jezika često se griješi u određivanju točnog termina za izvjesnu riječ kojeg bilo evropskog jezika, u kojem ta riječ obuhvaća naša dva razna pojma. Nejedamput smo naišli u prijevodu izraz *punica* ili *tašta*, gdje je trebalo da stoji *svekrva*, i obratno, a ni mnogi naš i bolji pisac ne zna razlikovati *zaovu* od *jetrve* i slično. Nismo li isto tako na filmskom platnu pročitali nekad *djever* mjesto *svák*? (Ovo se kod filma može donekle opravdati, jer prevodioci često ne poznaju čitav scenario, po kojemu je film pravljen i tko je šta kome u filmu.)

I kao što je prof. Mate Hraste u članku »Nazivi za rodbinu i svojtu«¹ spomenuo postojanje talijanskih naziva za rodbinu i svojtu u krajevima Hrvatske, koji su tijekom prošlosti bili pod jačim utjecajem Italije i talijanske kulture, tako i u Bosni i Hercegovini ima za rodbinu i svojtu dosta naziva turskog porijekla, bilo sačuvanih u originalnom bilo u hibridnom obliku s našim završecima. Ti nazivi su tu, oni postoje u svagdašnjem narodnom govoru, oni su česti u narodnim pjesmama i pripovijetkama, oni se nalaze i u književnim djelima pisaca muslimana (i ne samo muslimana) starije generacije iz Bosne, a ponekad se jave i kod suvremenih bosanskih pisaca. Ponekad nisu pobliže objašnjeni ni u samom tekstu ni u obligatnom rječniku »turskih i manje poznatih riječi« na kraju knjige, a kako ni sva literatura o ovom predmetu nije u posljednje vrijeme spomenuta, koristio sam se i njom kao podsjetnikom, iako neki rodbinski i svojbinski nazivi nisu ni u tim člancima² spomenuti.

Svakako je bolje u književnim djelima upotrebljavati književne riječi, a provincijalizmima se utjecati, samo kad nemamo dobre književne riječi za izvjesni pojam, ali je ipak potrebno i znati, kako čitav jedan milijun i više pripadnika našega naroda na svoj način zove svoju rodbinu. To su nekad istovetni nazivi kao i u drugim hrvatskim krajevima, koji su svojina književnog jezika, nekad su takvi, da ih ne ćemo unositi u književna djela, jer imamo mjesto njih dobre narodne nazive, ali je potrebno truditi se, da

¹ »Jezik«, godina V., broj 1., str. 1.—4.

² »Rod, rodbina, svojta« — napisao Ivan Klarić-Livnjak, »Školski vjesnik«, stručni list Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, godina I., 1894., str. 413.—416.

»I opet rod, rodbina, svojta« — napisali Marko Mutić i Ivan Martinović, »Školski vjesnik«, godina I., str. 631.—635. Ovo su zapravo dva članka o istom predmetu i pod jednim naslovom. Jedan je napisao Marko Mutić, upravitelj narodne osnovne škole u Bišću, a drugi je pod naslovom »Rodbinski nazivi« objavljen u 27. broju zagrebačkog pedagoškog lista »Napretka« iste godine i odatle pretiskan.

-p. »Naši rodbinski nazivi«, »Bošnjak«, kalendar za godinu 1905., Sarajevo 1904., str. 69.—70. U članku su i prijevodi naziva na njemački jezik.

»Rodbinski nazivi u Herceg-Bosni« — pobilježio Ivan Zovko, ZNŽOJS, Zagreb 1902., VII. knjiga, str. 369.—381.